

Radanović, Karla Damjana

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Academy of Fine Arts / Sveučilište u Zagrebu, Akademija likovnih umjetnosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:215:002164>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-03**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Fine Arts in Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
AKADEMIJA LIKOVNIH UMJETNOSTI

KARLA DAMJANA RADANOVIĆ

DIPLOMSKI RAD

ZAGREB, 2020.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
AKADEMIJA LIKOVNIH UMJETNOSTI
NASTAVNIČKI ODSJEK

DIPLOMSKI RAD

LICA

Crteži i grafike

Studijski program: Diplomski sveučilišni studij likovna kultura, smjer: Nastavnički

Predmet: Grafika i primijenjena grafika

Studentica: Karla Damjana Radanović

Matični broj: D-486/N

Mentor: doc.art. Igor Čabraja

Zagreb, rujan, 2020.

SAŽETAK

U ovom radu bavim se emocijama kao produktom okoline koje se kao takve mogu uočiti na licima pojedinaca. Temeljna ideja koja je potaknula želju za realizacijom ovog rada te sama realizacija, nastavak su istraživanja, opažanja i bilježenja okoline te interpretacija tih bilješki koja je na kraju rezultirala izvedbom i finalnim vizualnim identitetom ovog rada. Razlog iz kojega sam se počela zanimati i baviti ovom tematikom je spoznaja sveprisutnog licemjerja i varki koje formira današnje društvo.

Razloge koje sam navela kao inicijalne porive za vizualiziranjem i istraživanjem ove teme, u svome radu pokušala sam iskazati putem ekspresije gesti na licima koje označavaju (ili bi barem trebale označavati) ono jedino što se ne može prikriti, a to je istinska emocija. Ideje i sveukupno istraživanje realizirano je kroz medije crteža i grafike.

Summary

In this work, I deal with emotions as a product of the environment which can be recognized on the faces of individuals. The basal idea that encouraged my wish to execute this artwork, and the sole process of this work is the result of research, observation and recordings in the form of drawings of the environment and the interpretation of these drawings which in the end resulted in the implementation and the final visual identity of this artwork. The reason why my interest in this topic was triggered, and why I initially began to work towards and with it, is the sudden awareness of ever-present hypocrisy and deception which is being formed by today's society.

The reasons I earlier specified as the drives which urged me to visualize and research further into my work, I tried to demonstrate through expressions of emotions on the faces of individuals that show (or at least, should be) the only thing that can't be hidden, and that is genuine, true emotion.

The idea and research of this topic was visually executed through traditional graphic media and drawing.

SADRŽAJ

SAŽETAK	1
Summary	1
1.UVOD	3
2.LICE	4
3. LICE KAO ODRAZ OKOLINE	6
4. POTRAGA ZA EKSPRESIJOM U GRAFIČKOM MEDIJU	8
6. ZAKLJUČAK	12
7. TEHNIČKI OPIS I OPIS RADOVA	13
8. LITERATURA	14

1.UVOD

Crtež, kojeg smatram primarnim i najprirodnijim alatom bilježenja bilo kakvog sadržaja, u mome kontinuiranom radu služi kao podsjetnik na one prizore ili situacije koje su me nagnale na razmišljanje i koncipiranje ideje. Redovitim bilježenjem i izražavanjem u crtežu proizašla je i ideja ovog diplomskog rada. Shvatila sam da već dugi niz godina kroz većinu svoga rada protežem motiv portreta, tj. lica. Samim time, odabrati temu nije bilo teško. Ono što je predstavljalo izazov bilo je raspoznati zašto se ti motivi neprestano pojavljuju u mome radu, što oni svojom pojavom predstavljaju te koje je njihovo značenje u kontekstu ovoga rada, a time i za mene samu.

Prvotno razmišljanje o provedbi teme u grafičkome mediju i istraživanje iste izazvalo je dvojbe o konačnome odabiru tehnika izvedbe ovoga rada. Crteži su inicijalno bili dio ideje u izvedbi te sam se nakon nekoliko pokušaja i eksperimenata odlučila na crteže u kombinaciji s tradicionalnim tehnikama grafike kao što su bakropis, akvatinta, suha igla i **Chine-collé**¹ koje mi daju slobodu u izražavanju na jednoj drugoj razini te kroz koje sam u mogućnosti slobodnije izraziti svoje afinitete.

Finalni rezultat ovoga rada u cijelosti se sastoji od crteža i grafika lica koje se izlažu zajedno te time čine jednu cjelinu. Odluka za kombinacijom ovih dvaju medija polazi od razloga što je odabrana tema vrlo opširna i, kao što sam prethodno navela, proizlazi iz redovnog bilježenja crteža čija je uloga veoma bitna u procesu moga rada i razvoju daljnje ideje na grafičkoj ploči, koja je u ovome slučaju rezultat taloženja bilješki koje su s papira prenesene na istu.

---

¹ Chine-collé (franc. Kina, ljepilo) Chine se odnosi na činjenicu da se tanki papir koji se koristio u tiskarskom procesu uvezio iz Kine u Europu kada se ova tehnika počela koristiti u 19.st. Kasnije se papir također i uvezio iz Japana i Indije. Ova tehnika se koristi u kombinaciji s drugim grafičkim tehnikama kao što su bakropis i litografija. U postupku ove tehnike koristi se drugi, tanji papir koji je izrezan na veličinu ploče koja se otiskuje. Manji izrezani papir postavlja se izravno na ploču, veći i deblji papir na njega, te oni zajedno prolaze kroz tiskarsku prešu. Ponekad se nanosi tanki sloj ljepila između dva papira, kako bi se ojačala veza koja je stvorena pritiskom preše. Rezultat ovog procesa je stvaranje suptilne pozadine.

2.LICE

Od samih početaka mog crtačkog poigravanja lica su bila učestali motiv razrađen na tisuću i jedan način. Lica su sama po sebi jedinstvena te samim time čovjeka čine jedinstvenim, a meni kao promatraču i interpretatoru zadaju novi povod za razmišljanje. Kod promatranja lica, gotovo se uvijek može vidjeti neka ekspresija ili emocija koliko god ona bila mala ili neprimjetna. Čak i kratkim pogledom u nečije lice možemo prikupiti određeni broj informacija kao što je spol, dob i emocionalno stanje, a da osobu koju promatramo ne moramo ni poznavati. Lice time služi kao najčešći i najdosljedniji prenositelj informacija o našim stavovima, mišljenjima i emocijama.

Lice je najintrigantniji dio ljudskog tijela. Ono svjesno ili nesvjesno zrcali skriveno, ali i ono što želimo da bude očito. Psihološko stanje, kao odraz naše okoline, pojavljuje se u obliku ekspresije i emocija te ga je od iste vrlo teško skriti, a rezultat toga jest da ono na neki način postaje svojevrsnim uzorkom našeg svakodnevnog ponašanja.

Paul Ekman², američki psiholog, svoju knjigu *Emotions revealed* započinje rečenicom: „Emocije određuju kvalitetu našeg života.“ Ova knjiga poslužila mi je kao svojevrsni orijentir u istraživanju, a posebice njegovo istraživanje emocija, odnosno, kako ih je sam autor nazvao, *mikroekspresije*.³ Daljnje istraživanje ovog pojma koje uključuje i dublje preispitivanje vlastitih zapažanja i crteža, pomoglo mi je u preciziranju onoga zbog čega sam se i prvotno zainteresirala te naposljetku i odlučila baviti ovom temom.

---

² Paul Ekman američki je psiholog i profesor. Pionir je u istraživanju emocija, te njihove povezanosti sa izrazima lica. Prvi je proveo istraživanje o specifičnim biološkim korelacijama i emocija, pokušavši demonstrirati univerzalnost i diskretnost emocija prema Darwinovom pristupu.

³ Mikroekspresije su brzi nenamjerni pokreti ljudskog lica, odnosno ekspresije koje se pojavljuju u djeliću sekunde, najčešće između 1/15 i 1/25 sekunde, a ponekad čak i brže. Toliko su brze da ih je moguće propustiti zbog treptaja. Uključuju čitavo lice, odnosno sve pokrete mišića koji tvore jednu ekspresiju. Većina ljudi ne može ih prepoznati u realnom vremenu i pri uobičajenom svakodnevnom motrenju. One su uglavnom znak da osoba svjesno pokušava prikriti emociju koju osjeća, ali mogu se pojaviti i kada se prikrivanje događa nesvjesno, odnosno kada osoba nije svjesna toga kako se osjeća.

Lica, crteži u postavu

3. LICE KAO ODRAZ OKOLINE

Kada se govori o ekspresiji, misli se na neko psihološko stanje koje ocrta vanjšina. Unutarnje psihološko stanje većinom je izazvano vanjskim utjecajima koje primamo, procesuiramo i na njih reagiramo. Mimika, gestikulacija, govor tijela, rukopis, jačina glasa, sve su alati (ako ih se može tako nazvati) kojima je čovjeku omogućeno izraziti svoje mišljenje ili reakciju, bilo promišljenu ili spontanu. Stoga, ekspresiju bih opisala kao vanjsku manifestaciju unutarnjeg stanja izazvanu raznim faktorima okoline. Ekspresije su usko povezane s emocijama. Pod pojmom „emocije“ ne mislim nužno na senzibilnost, već na čisto unutarnje stanje potaknuto nekim događajem ili situacijom u kojoj se nalazimo, to jest, okolinom kojom smo okruženi. Emocije percipiramo i povezujemo sa našim odnosima s okolinom, odnosno emocionalne involviranosti u ono što nas svakodnevno okružuje i pogađa. Okolinu upoznajemo, shvaćamo i usvajamo kao dio nas te nam percepcija iste služi za sakupljanje bitnih informacija koje nam pomažu u preživljavanju i daljnjem razvoju naših osjetila, stoga smatram da se ona kao takva na nama svojstven način odražava na našim licima.

Upravo prethodno navedeni fenomen emocionalne uključenosti i suosnosa s okolinom navodi na zaključak da je upravo okolina ključni čimbenik koji nas uvjetuje, određuje i oblikuje kao cjelinu. Stvaranjem, nametanjem te naposljetku i prihvaćanjem izvrsnih društvenih vrijednosti i normi, prilagodbe radi, prisiljeni smo pretvarati se i zavaravati druge, a često i sebe same. Živimo da udovoljimo, da ispunimo kriterije kako bi se osjećali "korisno". Slijepim prihvaćanjem takvih pravila upućenih od strane okoline u koju smo duboko umreženi, bježimo u virtualne svjetove koji omogućuju stvaranje novoga identiteta, novoga života, uloga koje priželjkujemo i preuzimanje novog lica koje nam daje samo trenutno zadovoljstvo. No, u stvarnom svijetu, unatoč pretvaranju i suzbijanju istinskih želja, nije moguće u potpunosti negirati i zatomiti stvarne emocije s kojima se suočavamo, a koje kao rezultat potiskivanja toga izviru na površinu i to vrlo često u neprirodnom, ekstremnom i destruktivnom obliku.

Lica, detalji crteža

Lica, detalji crteža

4. POTRAGA ZA EKSPRESIJOM U GRAFIČKOM MEDIJU

Tijekom svog umjetničkog istraživanja i pretraživanja starih knjiga koje su nekada bile čest izvor inspiracije, vraćala sam se starim uzorima, umjetnicima i njihovim radovima koji su izazivali i ispunjavali moju znatiželju tijekom školovanja. To je najčešće bila umjetnost japanskog **sumi-e** slikarstva, istočnjačka filozofija svijeta i prolaznosti života. S druge strane, europski umjetnici svaki u svom vremenu i prostoru te bitno drugačijeg mentaliteta, životnih iskustava i stavova, koji su svojom groteskom i sumornim prikazima dali dignitet raznim fazama i odrednicama svakodnevnog života, postavili su ključna pitanja i pretpostavke koje su me potaknule na daljnje istraživanje.

Kao prvo, ukratko bih se osvrnula na japansku umjetnost koja je u mom odabiru struke, načinu rada i razradi ove teme imala veliki utjecaj. **Sumi-e**⁴ slikarstvo vrsta je slikarstva koja u prijevodu doslovno znači slika u crnom tušu. Sumi-e slikarstvo poteklo je iz Kine te je od tamo preneseno u Japan i to djelima budističkih mislilaca koji su svojim tekstovima počeli dodavati male crteže koji su imali ulogu vizualnog prikaza njihovih riječi i misli. Takvi pojednostavljeni i dinamični crteži svojim su potezima kista nastojali više prodrijeti u samu bit motiva, nego dočarati njegov pravi izgled. S vremenom, broj poteza kista postepeno se reducirao te je time nastalo sumi-e slikarstvo kakvo danas poznajemo.

Filozofija sumi-e slikarstva generalno je usredotočena na to da završena slika nije samo dobra reprodukcija prikazanog, već da se prikaže duh, temperament i obilježje po kojemu znamo da je ono što je prikazano stvarno i živo. Veliki udio u toj filozofiji imala je i budistička religija koja uglavnom zagovara jednostavnost, umjerenost, spontanost, harmoniju i ekspresiju. Ta načela poštivala su se u svim granama istočnjačke kulture, a ono što je u meni probudilo interes prema japanskoj kulturi općenito, a ponajviše prema njenom tradicionalnom slikarstvu jest upravo sposobnost dočaravanja motiva na jedan umjeren i reduciran način, bez suvišnih detalja, kroz jednu specifičnu živost poteza koja opet u jednoj cjelini tvori smirenu i čvrstu kompoziciju. Upravo iz tog razloga, vjerujem da sam oduvijek najviše naginjala monokromnom crtežu u tušu pa je iz toga razloga u velikoj mjeri zastupljen u mom radu.

Na temelju crteža u raznim crtačkim tehnikama koji prikazuju lica, nastale su i grafike. Izvorna ideja bila je nanizati crteže lica u konglomerat u kojem bi predstavljala samo varijacije ekspresija, oslobođene od pripadanja određenoj osobi, odnosno identitetu. Lica nisu pričvršćena na tijelo, nisu smještena u prostor te time ne odražavaju fizičko podrijetlo.

---

⁴ Sumi-e je drevna tehnika monokromatskog crteža bazirana na crnom tušu. Podrijetlom je iz Kine, te je predstavljena u Japanu drugom polovicom 14. st. Za Sumi-e prvotno se koristila pločica tvrdog tuša koja se ribala u kamenu pločicu i miješala vodom. Miješanjem različitih količina tuša i vode dobivale su se različite gustoće i intenziteti crne. Dolaskom u Japan, tehnika je preuzela obilježja lokalne piktografske umjetnosti, te se tuš počeo koristiti u kombinaciji sa finim kistovima i rižinim papirom.

Lica, grafički listovi u postavu

Jedan od glavnih ciljeva za kojim sam stremila tijekom crtanja, a koji je i dalje bitna stavka u mojoj umjetničkoj ekspresiji jest izbjegavanje slikovitosti, dopadljivosti, to jest „svidanja“, ljepote i stereotipnog prikazivanja učestalog motiva u mom likovnom izražavanju. U mom odabiru motiva, crtanje u tušu ima svoje prednosti i mane, ukoliko ih se tako tumači. Tuš je jasan, čvrst, neponištiv. Ono što je napravljeno, napravljeno je, ne dozvoljava popravke i izmjene što mi u ovom slučaju i odgovara jer, kao što sam već navela, crteži predstavljaju moje bilješke, zapažanja i interpretaciju istih.

Lica, grafički listovi

Osim na klasičnu japansku umjetnost, u svom radu referirala bih se i na Butoh. **Butoh**⁵, kao jedna od forma japanskoga suvremenoga plesa u sebi nosi obilježja groteske i razigranosti, a prikazuje često ekstremno i apsurdno okruženje ili ambijent koji utječe na tjelesno izražavanje umjetnika - plesača. Butoh je teško definirati, no ukratko, naglasak je na emociji koju plesač prenosi publici svojim sporim i kontroliranim mikropokretima. Povezanost između ovoga plesa i svoga rada vidim ne samo u grotesknom izgledu i izvedbi samoga plesa, već i u samoj zadaći istoga, a to je prijenos iskonske ekspresije i emocije, a ne fizičke ljepote. Ples, ali i tijelo kao „instrument“ koji dočarava plesne pokrete, odraz su bolesti, osakaćenosti te produkt okoline i vremena u kojemu nastaju.

Tatsumi Hijikata u izvedbi Butoh plesa

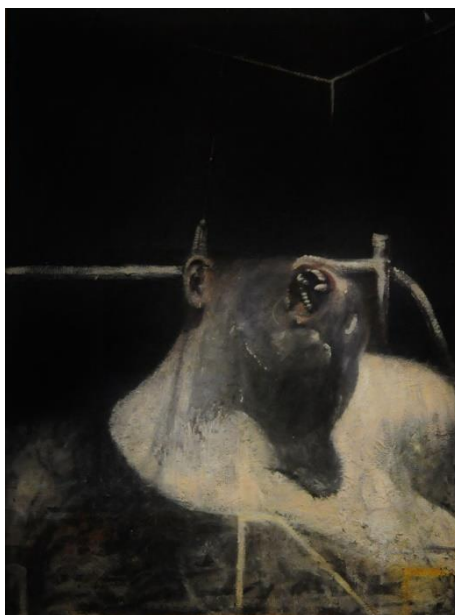
⁵ Butoh (*Butō*) je plesna forma razvijena u poslijeratnome Japanu koja odbacuje istočne i zapadne plesne tradicije koje su se u to doba već ukorijenile u Japanskoj kulturi. Ovaj ples izražava intenzivne osjećaje sporim, kontroliranim i ponekad iskrivljenim pokretima plesača. Dva glavna osnivača butoh plesa, Tatsumi Hijikata i Kazuo Ohno, su 1959. izveli prvu predstavu u sklopu plesnog festivala. Predstava je bila bazirana na romanu *Kinjiki* (*Zabranjene boje*) kojemu je glavna tema homoseksualnost koje je bilo tabu tema u to doba. Uobičajena obilježja plesa uključuju razigrane i groteskne scene, društveno neprihvaćene teme, ekstremna ili apsurdna okruženja, a plesači svoja tijela tradicionalno šminkaju bijelom bojom.

5. ZAŠTO LICE, A NE PORTRET?

U likovnim umjetnostima portret je prikaz određene osobe, njenih fizičkih obilježja i psihičkoga izraza. Portret može biti prikazan iz bilo koje perspektive i u bilo kojem položaju. On može biti prikaz glave, poprsja, lika do koljena te cijele figure. Portretistika kao takva najviše je zaživjela u razdoblju kasnoga srednjega vijeka pa sve do sedamnaestoga stoljeća. Najčešće su se portretirale ličnosti visokoga ekonomsko-socijalnoga statusa.

Francis Bacon⁶ jedan od najpoznatijih umjetnika prošlog stoljeća u svojim portretima poznanika, povijesnih ličnosti ili samo mitoloških prikaza, utjelovljuje oslobađanje sirovih emocija. Težište njegovih djela usmjereno je ka otkrivanju kompleksnosti ljudskoga bića koje se nalazi iza maske kojom se predstavlja te istovremeno kompleksnosti ljudskog postojanja inspiriranog njegovom svakodnevnicom i ljudima koji ga okružuju. Prikazi ekstremne, sirove emocije prouzročene okolinom, razlog su navođenju Bacona kao primjera umjetnika čiji me rad inspirirao u procesu vlastitoga rada.

U ovome bi slučaju fokus usmjerila na lice. Lice ne mora biti ničije vlasništvo, to jest, ne mora prikazivati određenu osobu. Lice je slobodno, izmjenjivo, ali i zamjenjivo pa se, u skladu s time, u ovom radu lica koja prikazujem također ne odnose na nikoga određenog. U pitanju su pak prikazi mojih svakodnevnih zapažanja i interpretacija osobnih iskustava i susreta te pokušaj prikaza suptilnih emocija koje pokušavamo prekriti, a koje samim time signaliziraju društvenu deformaciju.

Francis Bacon, *Glava 1*, 1948.

---

⁶ Francis Bacon (1909. – 1992.) rođen u Irskoj, bio je slikar koji se pretežito bavio figurativnim motivima. Poznat je po svojim sirovim i uznemirujućim slikama, te je bio jedan od najpoznatijih i najutjecajnijih slikara svoga doba.. U svom radu najviše se fokusirao na ljusku figuru. Njegovi motivi uključivali su raspeća, portrete papa, autoportrete i portrete bliskih prijatelja.

6. ZAKLJUČAK

Motrenje i bilježenje opaski koje me nagnalo na daljnje istraživanje i propitivanje teme kojom sam se bavila tijekom ovog istraživanja, omogućila mi je bolji i potpuniji uvid u ono što me zapravo i zanimalo, a to je kako i na koji način okolina utječe, to jest na koji način je ona vidljiva kod pojedinca. Upravo motrenje i bilježenje pomoglo mi je u mom zaključku i finalnoj realizaciji ovog rada. Tijekom istraživanja, zaključila sam da lica zrcale okolinu u kojoj se nalaze. U današnjem životu potrebno je, štoviše, očekuje se svojevrsno zavaravanje, skrivanje i pretvaranje. No, nisu svi (sva lica) u mogućnosti ispuniti ta očekivanja, jer se iza njih krije samo čovjek koji je "ljudske prirode" i kao takav griješi. Rezultat toga je licemjerje. Riječ licemjerje ili hipokrizija dolazi od grčke riječi *hypokrites*, što znači *glumac* ili *onaj koji interpretira od ispod*. Sve to ima više smisla kada znamo da su starogrčki glumci nosili maske tijekom predstava i tako interpretirali svog lika ispod maske koju su nosili.

Danas riječ licemjerje predstavlja osobu koja djeluje u kontradikciji sa svojim stavovima i osjećajima. Spoznaja o takvom, "licemjernom" ponašanju nagnala me na iskazivanje istoga u svome radu te iako se licemjerje povezuje s negativnim osobinama koje nisu poželjne kod čovjeka, prvo se treba zapitati koji je uzrok društvenog licemjerja, sam čovjek ili okolina koja ga okružuje?

7. TEHNIČKI OPIS I OPIS RADOVA

Diplomski rad *Lica* prezentiran je, te se sastoji od niza grafičkih listova i pojedinih crteža koji tvore jednu cjelinu. Pet je grafičkih listova od kojih svaki prikazuje drugačije lice i 77 crteža koji su kaširani na drvene pločice dimenzija 10x15 cm i 15x20 cm. U izradi grafičkih ploča korištene su kombinacije grafičkih tehnika dubokog tiska na cinčanim pločama. Dimenzije pojedinačnih matrica su 42x30 cm. Pojedinačne tehnike i metode korištene u izradi su bakropis, akvatinta, suha igla, reservege i Chine-collé.

Pojedinačni crteži koji prikazuju lica izvedeni su u crtačkim tehnikama tuša i grafita.

8. LITERATURA

1. EKMAN, Paul, 2013, *Emotions Revealed: Recognizing Faces and Feelings to Improve Communication and Emotional Life*, Henry Holt & Company Inc, Owl Books, U.S.
2. Britannica, Suiboku-ga, <https://www.britannica.com/art/suiboku-ga>
3. The Japantimes, 'Butoh': the dance of death and disease, <https://www.japantimes.co.jp/culture/2016/05/28/books/book-reviews/butoh-dance-death-disease/>
4. Artsy.net, Francis Bacon editorial, <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-francis-bacon>
5. Moma.org, Chine Collé, <https://www.moma.org/collection/terms/20>